

تحلیل محتوای کتب درسی پایه اول ابتدایی براساس میزان توجه به موضوع برابری جنسیتی

Content Analysis of First Grade Elementary Textbooks Based on Gender Equality Components

<https://dx.doi.org/10.52547/JFR.18.3.445>

F. Mahdavi vala, M.A.

Department of educational sciences, University of
sistan and baloochestan, zahedan, Iran

M.Khanjarkhani, Ph.D.

Department of educational sciences, University of
sistan and baloochestan, zahedan, Iran

فرشته مهدوی والا

گروه علوم تربیتی، دانشگاه سیستان و بلوچستان

✉ **دکتر مسعود خنجرخانی**

گروه علوم تربیتی، دانشگاه سیستان و بلوچستان

دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۶/۱۹

دریافت نسخه اصلاح شده: ۱۴۰۱/۳/۴

پذیرش مقاله: ۱۴۰۱/۸/۲

Abstract

The main purpose of this investigation is to analyze the content of first grade elementary textbooks based on the degree of attention to gender equality. The method used in content analysis is Shannon entropy and the Declaration of Human Rights emphasizing the unit of page analysis (images, text, questions and exercises) with 6 indicators and 26 sub-indicators.

✉ Corresponding author: Department of educational sciences, Faculty of Psychology and Education, University of sistan and baloochestan, zahedan Iran.

Email: zkhanjarkhani@ped.usb.ac.ir

چکیده

هدف اصلی این پژوهش تحلیل محتوای کتب درسی پایه اول ابتدایی بر اساس میزان توجه به مؤلفه‌های برابری جنسیتی است. روش پژوهش، کیفی از نوع تحلیل محتوا، با روش آنتروپی شانون می‌باشد. واحد تحلیل صفحات (تصاویر، متن، سؤالات و تمارین) با ۶ شاخص و ۲۶ زیرشاخص مورد تأکید اعلامیه جهانی حقوق بشر می‌باشد. نتایج تحلیل در مطالعه محتوای کتب درسی پایه اول ابتدایی نشان داد که از میان شش شاخص مورد بررسی،

✉ نویسنده مسئول: زاهدان، دانشگاه سیستان و بلوچستان، گروه علوم

تربیتی

پست الکترونیکی: zkhanjarkhani@ped.usb.ac.ir

In the study of the content of the first grade textbooks, it is observed that among the six indicators studied, the highest frequency and importance coefficient belong to the social index. (Men: $wj=0.731$ & women: $wj=0.671$) and the lowest frequency and importance coefficient belong to the political index (men: $wj=0.039$ & women $wj=0.00$). In addition, the results indicate the roles of women in different political situations; health and life chances compared to men have little expression in the textbooks of this period.

Keywords: Gender Equality, First Grade Textbooks, Content Analysis, Shannon Entropy.

بیشترین فراوانی و ضریب اهمیت، متعلق به شاخص اجتماعی ($wj=0.731$ برای مردان و $wj=0.671$ برای زنان) و کمترین فراوانی و ضریب اهمیت متعلق به شاخص سیاسی است ($wj=0.039$ برای مردان و $wj=0.00$ برای زنان) است. همچنین نتایج حاکی از آن است که نقش‌های زنان در موقعیت‌های مختلف سیاسی (بیشتر شکاف بین زن و مرد)، سلامت و شانس زندگی نسبت به مردان انعکاس کم‌رنگی در کتب درسی این پایه دارند.

کلیدواژه‌ها: برابری جنسیتی، کتب درسی پایه اول ابتدایی، تحلیل محتوا، آنتروپی شانون

مقدمه

برابری جنسیتی بدان معناست که زن و مرد با وجود تفاوت‌هایی که دارند، از فرصت‌های مساوی (متناسب) در جامعه برخوردار هستند؛ همچنین، برابری جنسیتی مربوط به عدالت و تقسیم مسئولیت‌هاست، هم در جامعه و هم در خانواده. اگر جنسیت مانع آن شود که بتوانیم نقاط قوت و ضعف فرد را ببینیم، این امر می‌تواند به تبعیض و فرصت‌های محدود برای فرد منجر شود (رستمی، ۱۳۸۳).

در نظام‌های آموزشی کتاب‌محور (یا متمرکز)، کتاب‌های درسی از ابزارهای مهم آموزش تلقی می‌شود که از طریق محتوای تدوین‌شده درون خود تأثیر بسیاری در القا و تقویت مفاهیم برابری یا تبعیض جنسیتی می‌تواند ایفا کند. کتاب‌های درسی می‌توانند شیوه تفکر و تعمق را در یادگیرندگان تعیین نمایند. از آن جهت که دوران دبستان، به‌عنوان نقطه شروع تحصیل، نقش قاعده هرم را طی دوره‌های تحصیل دارد و کتاب‌های درسی، به‌ویژه کتب پایه اول ابتدایی، به دلیل شکل‌گیری شخصیت فکری و اجتماعی کودکان از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و تأثیر بیشتری بر ذهن و روان آن‌ها می‌گذارد، این مطالعه قصد دارد کتب درسی پایه اول ابتدایی را بر اساس تمام شاخص‌های برابری جنسیتی مطالعه کند تا میزان پرداختن به هر یک از آن‌ها مشخص شود. این شاخص‌ها عبارت‌اند از: برابری حقوق مدنی، برابری سیاسی، برابری اقتصادی، برابری اجتماعی، برابری آموزشی، سلامت و شانس زندگی.

از جمله مسائلی که از دیرباز ذهن بسیاری از افراد، خصوصاً جنبش‌های برابری زنان را به خود مشغول داشته است، مسئلهٔ برخورداری زنان از حقوق و آموزش برابر با مردان بوده است. متفکران این جنبش‌ها بر این باورند که برابری زن و مرد یعنی برخورداری از حقوق و وظایف برابر در جامعه. آن‌ها تأکید دارند که جنسیت می‌تواند مانع برابری فرصت‌های آموزشی شود. در مواردی نیز اعتقاد بر این است که آموزش و پرورش خود به نابرابری جنسی دامن می‌زند و تبعیض جنسیتی را در کودکان، که حتی قبل از ورود آنان به سیستم آموزشی وجود دارد، تقویت می‌کند. ایشان بر این باور بودند که تبعیض جنسیتی در کتاب‌های کودکان با ارائهٔ مشاغل و رشته‌های اساساً مردانه یا اساساً زنانه، دستیابی به امکانات برابر را از آنان سلب می‌کند و مانع رشد و شکوفایی استعداد‌های افراد بر اساس انتخابی آزاد و برابر می‌شود؛ همچنین موجب محدود کردن یک جنس به ویژگی‌ها و نقش‌های خاص می‌شود (میشل،^۱ ۱۳۷۶). در واقع، شاخص شکاف جنسیتی همبستگی مثبتی با شاخص توسعهٔ انسانی دارد (کلاگمن،^۲ ۲۰۱۱). پس در یک نظام آموزش و پرورش متمرکز، کتاب درسی در انتقال مفاهیم به دانش‌آموزان نقش محوری ایفا می‌کند. بنابراین نمی‌توان از تأثیر آن در فرایند درونی کردن هنجارهای جنسیتی نیز چشم پوشید. در این میان، بلانت^۳ (۱۹۹۰) دربارهٔ کارکرد جامعه‌پذیری جنسیتی کتاب‌های درسی عنوان می‌کند: «کتاب‌های درسی در درون یک بافت قدرت ارائه می‌شوند. این بافت از یک سو نگرش کودکان دربارهٔ نقش‌های جنسیتی را شکل می‌دهد و از سوی دیگر به تقویت‌های آن می‌پردازد. به این ترتیب، پیام‌های ارائه‌شده توسط کتاب‌ها، ذهن و افکار دانش‌آموزان را تحت تأثیر قرار می‌دهد و منجر به فراگیری نقش‌های جنسیتی می‌شود» (حجازی، ۱۳۸۷). این آموزش که عمدتاً از طریق زبان جنسیتی به دانش‌آموزان ارائه می‌گردد، هر قدر این زبان به نابرابری جنسیتی متمایل‌تر باشد، تأثیر مخرب آن بر شخصیت دانش‌آموزان و زندگی اجتماعی آنان شدیدتر است (محمدی اصل، ۱۳۸۹). نمایش نادرست یا عدم نمایش درست هر جنس (مرد یا زن) در کتاب‌های درسی، علاوه بر اینکه نشانگر نوعی نابرابری است، باعث بازتولید کلیشه‌های جنسیتی می‌شود؛ کلیشه‌هایی که برای کودک درونی‌شده و در آینده نوع رفتار او را مشخص خواهد کرد. رفتار هر فرد در رابطهٔ مستقیم با تعریفی که دیگران از او دارند (بر مبنای آموزش‌هایی که به او داده‌اند) و تعریفی که او از خود دارد (بر اساس آنچه که در خود درونی کرده و الگوبرداری نموده است) تعیین می‌شود. حال اگر چهره‌ای که به او نشان داده شده و او آن را پذیرفته و طبیعی می‌داند، منفعل و ضعیف باشد، رفتارهایش در آینده نیز منفعلانه و ناکارآمد بوده و او را دچار از خودبیگانگی خواهد کرد (احمدپور خرمی، ۱۳۸۹). با این اوصاف، با درک جایگاه کتب درسی ابتدایی در شکل‌دهی افکار فراگیران، به‌ویژه در تعریف و فهم هویت جنسی به همراه درک حقوق و تکالیف آن جنسیت، توجه و دقت نظر در محتوای کتب را مهم می‌نماید. پژوهش حاضر سعی بر این دارد تا با بررسی متن و تصاویر کتب درسی پایهٔ اول ابتدایی، میزان توجه به برابری جنسیتی را در کتب این پایه بررسی کند و مورد تجزیه و تحلیل قرار دهد. هر چند در این زمینه پژوهش‌هایی انجام شده، ولی یا تحلیل محتوای کتب درسی نبوده، یا مربوط به ادوار و کتب درسی دوره‌های قبلی است (بیرجندی و همکاران، ۱۴۰۰؛ تاج‌مزیانی و همکاران، ۱۳۹۳؛ باغدار دلگشا و همکاران، ۱۳۹۶)، یا مقطع دیگری مورد توجه بوده است (ایراندوست و همکاران، ۱۳۹۹؛ جوکار و همکاران، ۱۳۹۰؛ حاضری و همکاران، ۱۳۹۱؛ شیخاوند، ۱۳۸۵). در برخی موارد نیز روش و نمونهٔ مورد بررسی متفاوت بوده و همهٔ کتب درسی دوره، مورد پژوهش قرار نگرفته است

(آبروشن و همکاران، ۱۳۹۱؛ فرهنگم و همکاران، ۱۳۹۲؛ صمدی، ۱۳۸۴). در واقع، محقق به دنبال این است که ببیند در کتب درسی اول ابتدایی ایران، به مسئله جنسیت و برابری آن چگونه پرداخته شده است. آیا در عرصه‌های آموزشی، مدنی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی، نقش و جایگاه زن و مرد متناسب و درست تعریف شده یا درست آموزش داده می‌شود؟ هرچند درست نیست برابری را همیشه عدالت تلقی نماییم، ولی می‌توان با آمار و کدهای به‌دست‌آمده درباره آن تأمل و تفکر نمود. البته در بعد آموزش، سلامت، مسائل اجتماعی، فرهنگی و حقوق مدنی، برابری می‌تواند مصداقی از عدالت هم باشد. پس با توجه به میزان رشد فکری و شناختی این گروه (اول ابتدایی) شکل‌دهی ذهن بسیار مهم است. مقاله درصدد است بررسی نماید در این شکل‌دهی، عدالت درباره زن و مرد رعایت شده یا مورد توجه واقع شده است یا خیر. زیرا که تعریف و برداشت انسان از خود در این سن (هویت‌یابی و نقش‌پذیری)، بسیار مهم و حیاتی است. پس هدف مقاله تعیین مضامین مرتبط با برابری جنسیتی در مسائل مدنی، اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، آموزشی و سلامت است و از روش تحلیل محتوا استفاده شده است. واحد تحلیل نیز صفحات، متن، پرسش‌ها، تمارین و تصاویر است. برای تحلیل محتوا مراحل گوناگون طی شده است. از میان این مراحل، می‌توان سه مرحله اصلی زیر را بیان کرد:

۱. مرحله قبل از تحلیل (آماده‌سازی و سازمان‌دهی)؛

۲. بررسی مواد (پیام)؛

۳. پردازش نتایج (سرمد و حجازی، ۱۳۸۰).

کانون توجه این تحقیق، مرحله سوم تحلیل محتوا، یعنی پردازش داده‌های گردآوری‌شده از پیام بوده است. یعنی پس از رمزگذاری پیام و مقوله‌بندی آن، اطلاعات به‌دست‌آمده تحلیل شده است. در این تحقیق، تلاش شده است از روش جدیدی که برگرفته از تئوری سیستم‌هاست، برای پردازش نتایج استفاده شود؛ این روش آنتروپی شانون است که پردازش داده‌ها را در بحث تحلیل محتوا با نگاهی جدید مطرح می‌کند. بر اساس این روش، تحلیل داده‌ها، قوی‌تر و معتبرتر خواهد بود (عابدینی بلترک، ۱۳۸۸). همان‌طور که اشاره شده، این پژوهش با هدف تعیین مضامین مرتبط با برابری جنسیتی در مسائل مدنی، اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، آموزشی و سلامت می‌باشد.

روش

در پژوهش حاضر، برابری جنسیتی مورد توجه است که این مفهوم در گام اول شاخص‌ها تعیین شد. برای تدوین شاخص‌ها و زیرشاخص‌ها در این پژوهش، از مطالعات پژوهشی کورش فتحی و اجارگاه و همکاران (۱۳۹۳) با عنوان «بررسی و تحلیل مؤلفه‌های حقوق بشر در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی» و پژوهش خوانساری (۱۳۸۸) با عنوان «بررسی جایگاه برابری جنسیتی در کتاب‌های فارسی مقطع راهنمایی تحصیلی» استفاده شده است. سپس، این سیاهه در اختیار استادان، صاحب‌نظران و کارشناسان دانشگاه سیستان و بلوچستان قرار گرفت و با اندکی تغییر، شاخص‌ها و زیرشاخص‌ها نهایی شد. تغییرات با استناد به پژوهش زید سلیمان^۴ (۲۰۱۰) با عنوان اصول حقوق بشر با ۲۶ شاخص بود که در سایت یونسکو و صفحه مربوط به اعلامیه جهانی حقوق بشر قابل رؤیت می‌باشد.^۵

این شاخص‌های برابری جنسیتی در شش شاخص کلی، شامل برابری حقوق مدنی، برابری سیاسی، برابری اقتصادی، برابری اجتماعی، برابری آموزشی، برابری سلامت و شانس زندگی و ۲۶ زیرشاخص می‌باشد و کتاب‌های درسی پایه اول ابتدایی، یعنی آموزش قرآن، ریاضی، علوم، فارسی و نگارش فارسی، نمونه آماری پژوهش است. واحد تحلیل نیز صفحات (سؤالات، تمرین و تصاویر) بوده است. سؤالات پژوهش، در قالب ۶ شاخص و ۲۶ زیرشاخص، در جدول ۱ آورده شده است.

جدول ۱: بررسی برابری جنسیتی و شاخص‌های مرتبط با آن

مفهوم	شاخص	زیرشاخص
	برابری حقوق مدنی	برابری در مدیریت خانواده
		برابری در حضانت فرزندان
		برابری در سن ازدواج
		برابری در ارث
		حق تحصیل
	برابری اقتصادی	نرخ مشارکت در بازار کار
		نرخ اشتغال غیرپولی
		نرخ اشتغال و درآمد پولی
	برابری سیاسی	تعداد نمایندگان در مجلس
		مقامات عالی دولتی
برابری جنسیتی	برابری اجتماعی	مشارکت در قدرت سیاسی
		فعالیت علمی و تفحصی
		فعالیت هنری
		فعالیت اوقات فراغت
		آزادی بیان و عقیده
		آزادی مذهب، فکر و وجدان
		امنیت اجتماعی
		نرخ مشاهیر
		حضور در اجتماع
		نرخ باسوادی
	برابری آموزشی	تحصیل در مدارس و دانشگاه
		آموزش‌های متناسب با جنسیت
سلامت و شانس زندگی		نرخ زادوولد
		نرخ مرگ‌ومیر
		تغذیه و شانس زندگی
		فعالیت ورزشی

مراحل تحلیل محتوا در روش آنتروپی شانون

مراحل این روش بنا بر گفته آذر (۱۳۸۰) عبارت است از:

مرحله اول

ماتریس فراوانی‌های جدول فراوانی باید بهنجار شود که برای این کار از رابطه زیر استفاده شده است.

$$P_{ij} = \frac{F_{ij}}{\sum_{j=1}^m F_{ji}} \quad (i=1,2,3 \dots, N, \quad j=1,2,3,\dots,m)$$

مرحله دوم

محاسبه بار اطلاعاتی هر مقوله و قرارداد آن در ستون‌های مربوطه، از رابطه زیر به دست می‌آید.

$$E_j = k \sum_{h=1}^m |P_{jh} \ln P_{jh}| \quad (j=1,2,\dots,m) \quad K = \frac{1}{\ln m}$$

i = شماره پاسخگو p = هنجار شده ماتریس فراوانی E_j = بار اطلاعاتی

m = تعداد پاسخگو j = شماره مولفه L_n = لگاریتم n = تعداد مولفه

مرحله سوم

با استفاده از بار اطلاعاتی مقوله‌ها ($j=1, 2, \dots, n$) ضریب اهمیت هر یک از مقوله‌ها محاسبه می‌شود. هر مقوله که دارای بار اطلاعاتی بیشتری باشد، از درجه اهمیت (W_j) بیشتری نیز برخوردار است. برای محاسبه ضریب اهمیت از رابطه زیر استفاده می‌شود.

$$W_j = \frac{E_j}{\sum_{j=1}^n E_j}$$

j = شماره مولفه n = تعداد مولفه W_j = درجه اهمیت E_j = بار اطلاعاتی

واحد تحلیل

واحد تحلیل در این تحقیق شامل تمام صفحات، تصاویر، متن و سؤالات و تمرین می‌باشد. در این پژوهش، به واحد تحلیل ضریب داده شده که در ادامه به‌طور کامل توضیح داده می‌شود. با توجه به شاخص و زیرشاخص‌ها، در بررسی کتب درسی پایه اول، بر اساس مقیاس‌ها و ضرایب زیر به واحد تحلیل امتیاز داده شده است.

جدول ۲: برابری جنسیتی و ضرایب واحد تحلیل مرتبط با آن

امتیاز	عنوان	ردیف
۶	جلد کتب درسی	۱
۵	عناوین فصول	۲
۴	عناوین دروس	۳
۳	متون اصلی	۴
۲	متن	۵
۱	پاورقی	۶

یافته‌های پژوهش

در جدول‌های ۳ و ۴، همه تحلیل‌های صورت‌گرفته ارائه شده و داده‌ها، بر اساس آنتروپی شانون، به‌صورت داده‌های بهنجار شده درآمده است. ابتدا فراوانی زیرشاخص‌ها و شاخص اصلی هر کتاب مشخص و سپس بار

		۲۹۸	۱۱۵	۵۳	۰	۹۵	۹۵	۲۱	۰	۲۶	۰	۱۰۳	۲۰	نرخ مشاهیر		
		۱۸۴۰	۱۱۷۲	۷۳	۲۸	۶۷۵	۵۴۶	۲۳۶	۷۴	۵۸۰	۳۶۸	۲۷۶	۱۵۶	حضور در اجتماع		
۲۳۴۰	۱۹۰۲	۱۳۶۸	۱۰۶۴	۵۰	۳۳	۳۱۸	۳۴۹	۳۹۳	۳۲۶	۳۶۸	۱۸۴	۲۳۹	۱۷۲	نرخ باسوادی	برابری آموزشی	
		۹۷۲	۸۳۸	۴۴	۱۵	۱۷۴	۲۳۰	۳۰۸	۲۹۱	۳۲۸	۱۶۰	۱۱۸	۱۴۲	تحصیل در مدارس و دانشگاه		
		۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	آموزش‌های متناسب با جنسیت		
۳۳۸	۱۹۳	۲۷	۰	۳	۰	۰	۰	۴	۰	۴	۰	۱۶	۰	نرخ زادوولد	سلامت و شانس زندگی	
		۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰		نرخ مرگومیر
		۱۰۶	۱۰۱	۵	۴	۴۲	۲۸	۱۶	۲۲	۳۴	۳۲	۹	۱۵	تغذیه و شانس زندگی		
		۲۰۵	۹۲	۱۶	۰	۷۹	۴۸	۶۶	۲۴	۲۴	۱۲	۲۰	۸	فعالیت ورزشی		

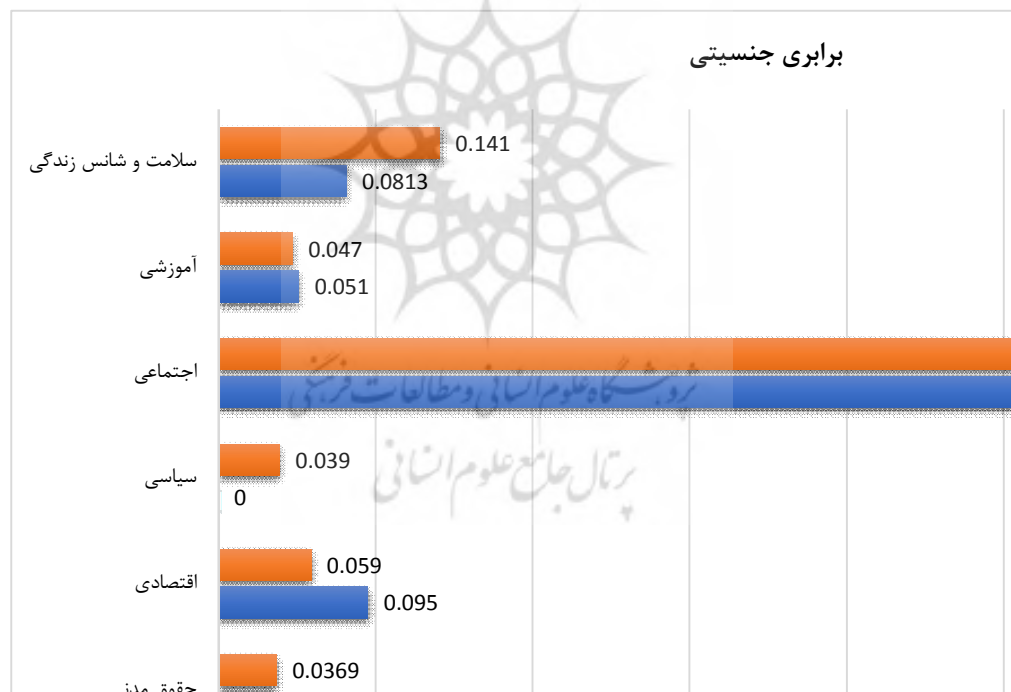
یافته‌های تحقیق در جدول ۳ نشان می‌دهد که در میزان توجه به برابری جنسیتی در کتب درسی پایه اول ابتدایی، بیشترین فراوانی مربوط به شاخص «برابری اجتماعی» و کمترین فراوانی مربوط به «برابری سیاسی» است.

جدول ۴: جدول میزان E_j (بار اطلاعاتی) و W_j (ضریب اهمیت) شاخصه‌های برابری جنسیتی در کتب درسی پایه اول ابتدایی

مجموع W _j هر شاخص		W _j		E _j		زیرشاخص	شاخص
مرد	زن	مرد	زن	مرد	زن		
۰۰۳۶۹	۰۰۳۵	۰	۰	۰	۰	برابری در مدیریت خانواده	برابری حقوق مدنی
		۰	۰	۰	۰	برابری در حضانت فرزندان	
		۰	۰	۰	۰	برابری در سن ازدواج	
		۰	۰	۰	۰	برابری در ارث	
		۰۰۳۶۹	۰۳۵۰	۰۱۵۰	۱۵۹۰	حق تحصیل	
۰۰۵۹	۰۰۹۵	۰۰۲۶	۰۱۹۰	۰۱۰۵	۰۸۵۰	نرخ مشارکت در بازار کار	برابری اقتصادی
		۰	۰۳۶۰	۰	۱۶۴۰	نرخ اشتغال غیرپولی	
		۰۰۳۳	۰۴۰	۰۱۳۵	۱۸۱۰	نرخ اشتغال و درآمد پولی	
۰۰۳۹	۰	۰	۰	۰	۰	تعداد نمایندگان در مجلس	برابری سیاسی
		۰۰۳۹	۰	۰۱۵۹	۰	مقامات عالی دولتی	
		۰	۰	۰	۰	مشارکت در قدرت سیاسی	
۰۰۶۷۱	۰۰۷۳۱	۰	۰	۰	۰	فعالیت علمی پژوهشی	برابری اجتماعی
		۰۰۴۵	۰۳۵۰	۰۱۸۵	۱۵۹۰	فعالیت هنری	
		۰۰۵۴	۰۴۲۰	۰۲۲۳	۱۹۱۰	فعالیت اوقات فراغت	

		۰.۱۸۳	۱۶۱.۰	۰.۷۴۶	۷۲۱.۰	آزادی بیان و عقیده	
		۰.۰۸۷	۰.۶۲.۰	۰.۳۵۶	۲۸۱.۰	آزادی مذهب، فکر و وجدان	
		۰.۲۴۶	۲۲۳.۰	۱	۱	امنیت اجتماعی	
		۰.۰۲۶	۱۵۹.۰	۰.۱۰۶	۰.۷۱۲	نرخ مشاهیر	
		۰.۰۳۰۸	۰.۰۴۹	۰.۱۲۵	۰.۲۲۲.۰	حضور در اجتماع	
۰.۰۴۷	۰.۰۵۱	۰.۰۲۰۳	۰.۰۲۴	۰.۰۸۲	۰.۱۰۹	نرخ باسوادی	برابری آموزشی
		۰.۰۲۶۷	۰.۰۲۷	۰.۱۰۸	۰.۱۲۳	تحصیل در مدارس و دانشگاه	
		۰	۰	۰	۰	آموزش‌های متناسب با جنسیت	
۰.۱۴۱	۰.۰۸۱۳	۰.۰۷۴	۰	۰.۳۰۴	۰	نرخ زادوولد	سلامت و شانس زندگی
		۰	۰	۰	۰	نرخ مرگومیر	
		۰.۰۳۶۵	۰.۲۰۳	۰.۱۴۸	۰.۰۹۱	تغذیه و شانس زندگی	
		۰.۰۳۰۵	۰.۰۶۱	۰.۱۲۴	۰.۲۷۴	فعالیت ورزشی	

نمودار ۱: نمودار ضریب اهمیت شاخصه‌های برابری جنسیتی در کتب درسی پایه اول ابتدایی

یافته‌های حاصل از تحلیل میزان توجه به **برابری حقوق مدنی** در کتب درسی پایه اول ابتدایی، حاکی از آن است که از مجموع ۱۳۸۲۲ مورد فراوانی که از تجزیه و تحلیل به دست آمده، ۱۸۵۹ فراوانی مربوط به حقوق مدنی است که ۱۰۳۱ مورد فراوانی به مرد و ۸۲۸ مورد فراوانی به زن تعلق داشته است. همچنین یافته‌های حاصل از فراوانی زیرشاخص‌ها نشان می‌دهد که شاخص برابری حقوق مدنی از توزیع نرمال

برخوردار نیست. در زیرشاخص «حق تحصیل» به مرد با ضریب اهمیت ۰.۰۳۶۹ نسبت به زن با ضریب اهمیت ۰.۰۳۵ توجه بیشتری شده است و به دیگر زیرشاخص‌ها توجهی نشده و ضریب اهمیت آن‌ها صفر می‌باشد.

یافته‌های حاصل از تحلیل میزان توجه به **برابری اقتصادی** در کتب درسی پایه اول ابتدایی، حاکی از آن است که از مجموع ۱۳۸۲۲ مورد فراوانی که از تجزیه و تحلیل به دست آمده، ۱۱۲۵ فراوانی مربوط به شاخص اقتصادی است که ۷۳۱ مورد فراوانی به مرد و ۳۹۴ مورد فراوانی به زن تعلق داشته است. همچنین یافته‌های حاصل از فراوانی زیرشاخص‌ها نشان می‌دهد که شاخص برابری اقتصادی از توزیع نرمال برخوردار نیست؛ به این صورت که به زیرشاخص «ترخ اشتغال و درآمد پولی» نسبت به سایر زیرشاخص‌ها توجه بیشتری شده است.

از بین زیرشاخص‌های برابری اقتصادی، بیشترین ضریب اهمیت مربوط به زیرشاخص «ترخ اشتغال و درآمد پولی» است که به مرد با ضریب اهمیت ۰.۰۳۳ نسبت به زن با ضریب اهمیت ۰.۰۴ توجه بیشتری شده است. در زیرشاخص «ترخ اشتغال غیرپولی» ضریب اهمیت زن ۰.۰۳۶ است و به مرد توجهی نشده و ضریب اهمیت آن‌ها صفر می‌باشد.

یافته‌های حاصل از تحلیل میزان توجه به **برابری سیاسی** در کتب درسی پایه اول ابتدایی، حاکی از آن است که از مجموع ۱۳۸۲۲ مورد فراوانی که از تجزیه و تحلیل به دست آمده، ۱۱۹ فراوانی مربوط به شاخص سیاسی است که ۱۱۹ مورد فراوانی به مرد تعلق دارد و به زن توجهی نشده و فراوانی آن صفر می‌باشد. همچنین یافته‌های حاصل از فراوانی زیرشاخص‌ها نشان می‌دهد که شاخص برابری سیاسی از توزیع نرمال برخوردار نیست؛ به این صورت که به زیرشاخص «مقامات عالی دولتی» نسبت به سایر زیرشاخص‌ها توجه بیشتری شده است.

یافته‌های حاصل از تحلیل میزان توجه به **برابری اجتماعی** در کتب درسی پایه اول ابتدایی، حاکی از آن است که از مجموع ۱۳۸۲۲ مورد فراوانی که از تجزیه و تحلیل به دست آمده، ۵۹۴۶ فراوانی مربوط به شاخص اجتماعی است که ۳۶۳۲ مورد فراوانی به جنسیت مرد و ۲۳۱۴ مورد فراوانی به جنسیت زن تعلق داشته است. همچنین یافته‌های حاصل از فراوانی زیرشاخص‌ها نشان می‌دهد که شاخص برابری اجتماعی از توزیع نرمال برخوردار نیست؛ به این صورت که به زیرشاخص «حضور در اجتماع» نسبت به سایر زیرشاخص‌ها توجه بیشتری شده است.

یافته‌های حاصل از تحلیل میزان توجه به **برابری آموزشی** در کتب درسی پایه اول ابتدایی، حاکی از آن است که از مجموع ۱۳۸۲۲ مورد فراوانی که از تجزیه و تحلیل به دست آمده، ۴۲۴۲ فراوانی مربوط به شاخص برابری آموزشی است که ۲۳۴۰ مورد فراوانی به جنسیت مرد و ۱۹۰۲ مورد فراوانی به جنسیت زن تعلق داشته است. همچنین یافته‌های حاصل از فراوانی زیرشاخص‌ها نشان می‌دهد که شاخص برابری اجتماعی از توزیع نرمال برخوردار نیست؛ به این صورت که به زیرشاخص «ترخ باسوادی» نسبت به سایر زیرشاخص‌ها توجه بیشتری شده است و در این شاخص، میان جنسیت مرد با ضریب اهمیت ۰.۰۴۷ و جنسیت زن با ضریب اهمیت ۰.۰۵۱ تفاوت معناداری وجود ندارد.

یافته‌های حاصل از تحلیل میزان توجه به **برابری سلامت و شانس زندگی** در کتب درسی پایه اول ابتدایی، حاکی از آن است که از مجموع ۱۳۸۲۲ مورد فراوانی که از تجزیه و تحلیل به دست آمده، ۵۳۱ فراوانی مربوط به سلامت و شانس زندگی است که ۳۳۸ مورد فراوانی به جنسیت مرد و ۱۹۳ مورد فراوانی به جنسیت زن تعلق داشته است. همچنین یافته‌های حاصل از فراوانی زیرشاخص‌ها نشان می‌دهد که شاخص برابری اجتماعی از توزیع نرمال برخوردار نیست؛ به این صورت که به زیرشاخص «فعالیت ورزشی» نسبت به سایر زیرشاخص‌ها توجه بیشتری شده است و در این شاخص، میان جنسیت مرد با ضریب اهمیت ۰.۱۴۱ و جنسیت زن با ضریب اهمیت ۰.۰۸۱۳، محوریت با مردان بوده است.

بحث و نتیجه‌گیری

در سیستم آموزشی هر کشور، خصوصاً سیستم‌های تربیتی متمرکز، کتب درسی در پیاده‌سازی اهداف کلان نظام نقش اساسی دارد؛ همچنین محتوای کتب به‌ویژه در دوره شکل‌گیری شخصیت و هویت افراد مهم است. دقت نظر در این مسئله و توجه به آنچه در کتب می‌آید، رسالتی مهم و ظریف برای نویسندگان و پژوهشگران این عرصه است. یکی از این موضوعات، مسئله جنسیت و هویت‌بخشی به افراد در این باب است. یعنی نقش، جایگاه، حق و تکلیف مرد و زن در عرصه‌های مختلف، تعریف، آموزش و القا می‌شود. عدم رعایت تعادل و تناسب در این عرصه ممکن است گروهی را تحت تسلط یا مهار دیگری در عرصه‌های اجتماعی قرار دهد یا از ظرفیت گروهی در حد کامل استفاده نشود.

تحلیل محتوایی کتب درسی اول ابتدایی نشان داد که میزان توجه به هریک از شاخص‌های برابری جنسیتی متفاوت است؛ از میان شش شاخص مورد بررسی در برابری جنسیتی، بیشترین فراوانی و ضریب اهمیت مربوط به برابری اجتماعی و کمترین فراوانی و ضریب اهمیت مربوط به برابری سیاسی است؛ بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که در محتوای کتب درسی، به برخی شاخص‌های برابری، کمتر توجه شده یا اصلاً توجهی نشده است؛ به‌گونه‌ای که در شاخص‌های «برابری سیاسی»، «برابری اقتصادی» و «سلامت و بهداشت زندگی» توجه برابر، به جنسیت زن و مرد وجود نداشته و به نظر می‌رسد که نقش‌های زنان در موقعیت‌های مختلف سیاسی، سلامت و شانس زندگی یا دیده نشده یا کم‌رنگ شده است. این در حالی است که در سال‌های اخیر، زنان در عرصه‌های مختلف بهداشت، تغذیه، سیاست و... ایفاگر نقش‌های مختلفی بودند، ولی مطالعه کتب درسی پایه اول ابتدایی، با این واقعیت همراهی نمی‌کند. از سویی، برخی بر این باورند حتی در جوامعی که به لحاظ فرهنگی تساوی طلب هستند، می‌توان سلطه مردان^۷ را مشاهده نمود (ساندرسون و همکاران، ۲۰۰۵). یعنی اعتقاد به برابری حق و تکلیف مردان و زنان و تجلی آن در کتب درسی و اسناد تربیتی مهم تلقی شود، ولی این هنوز کافی نمی‌باشد. این حرکت، تجلی برابری در کتب درسی، می‌تواند آغاز یک تحول در مسیر تساوی ایشان باشد. در نهایت، عدم توازن این شاخص‌ها که با یافته‌ها و پژوهش‌های علمی قابل‌استناد است، می‌تواند زمینه چالش‌های مدنی را فراهم نماید. پس پذیرش این عدم توازن با مصادیق عینی، برای برنامه‌ریزان درسی و در سطحی بالاتر برای وزارت آموزش و پرورش و سیاست‌گذاران، می‌تواند گامی مهم در مسیر تحقق تساوی حقوق هر دو گروه باشد. در واقع، در هر جامعه‌ای می‌توان جلوه‌های عدم توازن را برای هر دو گروه مشاهده کرد، اما سیستم آموزشی هر حاکمیتی به‌عنوان یک نهاد

رسمی و مسئول، حساسیت دوچندان دارد و این مسئله صرفاً فرهنگ‌سازی از کانال‌های غیررسمی و موضوعی کم‌اولویت، نباید تلقی شود. بلکه دولت باید به‌صورت مستقیم، با ظرفیتی به نام سیستم رسمی آموزش کشور، ورود نموده و توازن را تسهیل نماید. مگر اینکه شاخص‌های شش‌گانه برابری سازمان ملل، یا شاخص مدنظر سایر صاحب‌نظران، با ارزش‌های مسلط بر یک جامعه قدری تفاوت داشته باشد.

پی‌نوشت‌ها

1. Michel
2. Klugman
3. Blant
4. Zaid Solimaman
5. UNESCO and the Universal Declaration on Human Rights. <https://en.unesco.org/udhr>
6. Egalitarian
7. Male dominance

منابع

- آبروشن، م.، و ارجمندی، ص. (۱۳۹۱). بازنمایی کلیشه‌های جنسیتی در کتاب‌های فارسی دوره پنج‌ساله ابتدایی، نشریه جامعه‌شناسی آموزش و پرورش، ۳(۱)، ۲۰-۷.
- احمدپور خرمی، ع. (۱۳۸۹). بازنمایی جنسیت در کتاب‌های فارسی دوره‌های راهنمایی و دبیرستان، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد مطالعات فرهنگی، دانشگاه علم و فرهنگ، دانشکده علوم اجتماعی.
- آذر، ع. (۱۳۸۰). بسط و توسعه روش آنتروپی شانون برای پردازش داده‌ها در تحلیل محتوا، فصلنامه علمی پژوهشی علوم انسانی دانشگاه الزهراء(س)، ۱۱، ۳۸-۳۷.
- ایراندوست، ف.، جلائی، م.، زارعی تجربه، ع. (۱۳۹۹). بررسی جنسیت و نقش‌های جنسیتی در تصاویر کتب درسی عصر پهلوی، مجله الجمعية العلمية الايرانية للغة العربية و آدابها، فصلیه علمیه محکمه، ۱۶(۴)، ۱۱۴-۸۹.
- باغدار دلگشا، ع.، سرافرازی، ع.، زنجانی‌زاده، ه.، و کیلی، ه. (۱۳۹۶). نابرابری‌های اجتماعی در کتاب‌های درسی دوره مشروطه (مطالعه موردی: تعلیم الاطفال، کتاب علی، تأدیبات الاطفال و تربیت نسوان)، نشریه بررسی مسائل اجتماعی ایران، ۸(۱)، ۱۳۰-۱۱۹.
- بیرجندی، ز.، حامدی، ز.، پورسلطانی، س. (۱۴۰۰). بررسی جنسیت و نقش‌های جنسیتی در تصاویر کتب درسی عصر پهلوی، پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، ۱۰۰، ۳۰۰-۲۷۹.
- تاج‌مزیانی، ع.، مهدیه، ح. (۱۳۹۳). بررسی تحول فرهنگ جنسیتی در کتب درسی (مطالعه‌ای تطبیقی پیرامون کتاب‌های فارسی اول ابتدایی سال‌های ۱۳۵۷، ۱۳۶۲ و ۱۳۸۲)، فصلنامه علوم اجتماعی، ۶۴، ۱۰۳-۷۳.
- جوکار، ف.، طاهری ازبرمی، ز.، پورنجف، ح. (۱۳۹۰). بررسی نگرش دانش‌آموزان دختر و پسر نسبت به نقش جنسیتی خود و جنس مخالف، مجله پژوهش پرستاری ایران، ۲۳، ۲۱-۶.
- حاضری، ع.، احمدپور خرمی، ع. (۱۳۹۱). بازنمایی جنسیت در کتب فارسی مقاطع تحصیلی راهنمایی و دبیرستان در سال تحصیلی ۸۹-۱۳۸۸، فصلنامه زن در توسعه و سیاست، ۳(۳)، ۸۵-۷۵.
- حجازی، ا. (۱۳۸۷). اصلاح سیمای زن در کتاب‌های دوره ابتدایی: راهی به سوی دستیابی به فرصت‌های برابر، فصلنامه تعلیم و تربیت، ۱۴۵-۱۲۲.

خوانساری، خ. (۱۳۸۸). بررسی جایگاه برابری جنسیتی در کتاب‌های فارسی مقطع راهنمایی، *پایان‌نامه کارشناسی/ارشد رشته برنامه‌ریزی درسی*، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد مرودشت.

شیخاوندی، داور (۱۳۸۵)، بازتاب هویت جنسیتی دختران در کتاب‌های تعلیمات اجتماعی آموزش ابتدایی و دوره راهنمایی تحصیلی.

رستمی، ا. (۱۳۸۳)، برابری جنسی به نفع هر دو جنس، *ماهنامه زنان*، (۱۱۰)، ۳۶-۲۵.

رضوی، آ.، نظری، ب. (۱۳۸۵)، تحلیل محتوای کتاب تربیت‌بدنی (۱) اول دبستان آموزش و پرورش ۱۳۷۹، *پژوهش در علوم ورزشی*، (۴) ۱۱، ۲۸-۱۵.

سرمد، ز.، حجازی، ع. (۱۳۸۰)، *روش‌های تحقیق در علوم رفتاری*، تهران: سپهر.

عابدینی، م. (۱۳۸۸)، تجزیه و تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی بر مبنای مؤلفه‌های آموزش سلامت، *پایان‌نامه کارشناسی/ارشد رشته برنامه‌ریزی آموزشی*، دانشگاه مازندران: بابلسر.

صمدی، م. (۱۳۸۴)، بررسی باورهای برنامه‌ریزان درسی درباره تفاوت‌های دختران و پسران در زمینه شناختی، *مجله مطالعات زنان*، (۳) ۸، ۹۶-۸۳.

فتحی واجارگاه، ک.، شمس مورکانی، غ.، لورانی، م.، عقیلی، س. ر. (۱۳۹۳) بررسی و تحلیل مؤلفه‌های حقوق بشر در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی، *فصلنامه نوآوری‌های آموزشی*، (۱۳) ۴۹، ۲۴-۷.

فرهمندپور، ف.، بحرانی فرد، ا. (۱۳۹۲)، بازتابی نقش اجتماعی‌سیاسی زنان در کتاب‌های درسی مقاطع ابتدایی و راهنمایی، *زن در توسعه و سیاست (پژوهش زنان)*، (۴) ۱۱، ۶۱۰-۵۹۵.

محمدی اصل، ع. (۱۳۸۹)، تحلیل محتوای کتاب‌های عربی دوره اول متوسطه از منظر جهت‌گیری جنسیتی بر اساس تکنیک‌های آنروپیشنون و تاپسیس. جنسیت و زبان‌شناسی اجتماعی، تهران: نشر گل آذین.

میشل، آ. (۱۹۸۶). *پیکار با تبعیض جنسی*. ترجمه محمدجعفر پوینده (۱۳۷۹). تهران: آگاه.

Ab Roshan, M., & Arjamandi, S. (2011). Representation of gender stereotypes in Persian text books, *Iranian Journal of Sociology of Education*, (1)3, 7-20 [in Persian].

Abedini Beltrek, M. (2008). content analysis of primary school textbooks based on health education components, master's thesis in the field of educational planning, Mazandaran University: Babolsar [in Persian].

Ahmadpour Khorrami, A. (2009). Representation of gender in middle school and high school Persian books, master's thesis in cultural studies, University of Science and Culture, Faculty of Social Sciences [in Persian].

Azar, A. (2001). expansion and development of Shannon's entropy method for data processing in content analysis, *Journal of Human Sciences of Al-Zahra University*, 11, 38-37 [in Persian].

Baghdar Delgosha, A., Serafraz, A., Zanzanizadeh, H., Vakili, H. (2016) Social Inequalities in the Textbooks of the Constitutional Period, *Journal of Social Problems of Iran*, (1)8, 119-130 [in Persian].

Baghdar Delgosha, A., Serafraz, A., Zanzanizadeh, H., & Vakili, H. (2016) Social Inequalities in the Textbooks of the Constitutional Period, *journal of critical studies in texts & program in human sciences*, (1)8, 119-130 [in Persian].

Farahmandpour, F., & Barhani Fard, E. (2012). Representation of the social and political role of women in elementary and middle school textbooks. *Journal of Woman in Development and Politics*, (4)11, 610-595 [in Persian].

Fathi Vajargah, K., Shams Murkani, Gh., Lorai, M., & Aghili, S. R. (2013). Review and analysis of human rights components in elementary school textbooks, *Journal of Educational Innovations*, (13)49. 24-7 [in Persian].

- Hashedi, A. M., & Ahmadpour Khorrami, A. (2012). Representation of gender in Persian books for middle school and high school in the academic year 2018-2018 *Woman in Development and Politics*, (3) 10, 75-85 [in Persian].
- Hijazi, E. (2008). reforming the image of women in primary school books: a path towards achieving equal opportunities, *Journal of Education*, 22(3), 145-122 [in Persian].
- Irandoost, F., Jalai, M., & Zarei Tejareh, A. (2019). Investigating gender and gender roles in Pahlavi era textbook images. *Journal of Iranian Society of Arabic Literature and Ethical Studies, Islamic Quarterly of the Court*, 16(4) 89-114 [in Persian].
- Jokar, F., Taheri Azbarmi, Z., & Pournajaf, H. (2013). investigation of male and female students' attitudes towards their gender role and the opposite sex. *Iranian Journal of Nursing Research (IJNR)*, 23, 6-21[in Persian].
- Khansari, Kh. (2008). Examining the position of gender equality in middle school Persian books, master's thesis in the field of curriculum planning, Islamic Azad University, Maroodasht branch [in Persian].
- Klugman, J. (2011). *“UNDP –HDRO Human Development Report, Sustainability and Equity: A Better Future for All”*. Oxford: Oxford University Press.
- Michel, A. (2000). *Struggle with gender discrimination*, translated by Mohammad Jafar Poyndeh, Tehran: Agah Publication.
- Mohammadi Asl, A. (2009) *Content analysis of Arabic books of the first secondary school from the perspective of gender orientation based on Shannon and Tapsis entropy techniques, Gender and Sociolinguistics*, Tehran: Gol Azin Publishing [in Persian].
- Razavi, A., Nazar, A. (2012). content analysis of the physical education book (1) of the first elementary school of education and training, *Journal of Research in Sports Sciences*. (4) 11, 15-28 [in Persian].
- Rostami, E. (2013). Gender equality for the benefit of both sexes, *Women's Monthly*, 13 (110), 25-36 [in Persian].
- Samadi, M. (2005). examining the beliefs of curriculum planners about the differences between girls and boys in the cognitive field, *Journal of Women's Studies*, (3)8, 83-96 . [in Persian].
- Sarmad, Z., Hejazi, A. (1380). *Research methods in behavioral sciences*, Tehran: Sepehr Publication [in Persian].
- Shikhavandi, D. (2006). Reflection of girls' gender identity in social education books of primary education and middle school. *Journal of education*, (3)22, 93-120 [in Persian].
- Solimaman, Z. (2010). Human rights principles and the social teaching in the elementary textbooks. *International forum of teaching and studies*, 6(1), 47-59.
- Taj Mazinani, A., Mahdieh, H. (2013). Investigating the evolution of gender culture in textbooks (a comparative study of the first Persian textbooks of the years (1357, 1362 and 1382), *Journal of Social Sciences*, 64, 73-103 [in Persian].